

**ADALÉKOK AZ ISKOLÁN KÍVÜLI NÉPMŰVELÉS
KIBONTAKOZÁSÁHOZ SZEGEDEN A FELSZABADULÁS UTÁN
(1945—1946)***

GALGÓCZI ANNA

Az iskolánkívüli népművelés gazdag múltjának feltárása, megismerése tanulságul szolgálhat napjainkban is: elkerülve a ma már idejétmúltat, érdemes összegyűjteni, esetleg jelenünkhöz igazítva tovább éltetni mindazt, ami értékesnek bizonyult a népnevelésben.

A magyar kultusz kormányzat a két világháború között nagy figyelmet fordított az iskolánkívüli népművelésre. A felszabadulás után bekövetkező társadalmi változás, a folytonosság bizonyos megtartása mellett, új módon vetette fel a népművelés szervezetei, intézményei és hivatásos művelői számára a feladatokat.

A felszabadulással járó politikai fordulat elsősorban a nagy tömegek számára teremtette meg a kultúrálódás új lehetőségeit, de egyúttal megsokasodtak azok a társadalmi, politikai szervezetek is, amelyek igényt tartottak a kulturális érdeklődés kielégítésére. Pártok, szakszervezetek, szakmai és kulturális szervezetek, egyházak — s még sorolhatnánk — munkájában kap helyet a kulturális tevékenység, lényegében az iskolánkívüli népművelés. Ezek a szervezetek egymás mellett, általában egymástól függetlenül végezték ilyen irányú feladatukat.

A népművelés központi irányító szervezete, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Közművelődési Ügyosztálya 1945 őszén ezt az állapotot ismerve meghatározta saját feladatát — áttételesen az egész népművelés feladatát — a következőkben: 1. A társadalom kultúrtevékenységének számbavétele, nyilvántartása; 2. E szerteágazó munka összehangolása; 3. Az állam anyagi és szellemi támogatása az arra rászoruló, közművelődési tevékenységet folytató társadalmi szervezetek számára; 4. Önálló akciók szervezése ott, ahol hiányok vannak; 5. Legfontosabb feladat a megfelelő nevelők nevelése a népművelés számára.¹

Az iskolán kívüli népművelés kibontakozása

1945 második felében kerültek előtérbe a népművelés tartalmi kérdései. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium — V. K. M. — tájegységenként öt vidéki városban egyhetes regionális népművelési értekezletet szervezett: Pannonhalmán, Pécsen, Hódmezővásárhelyen, Miskolcon, majd októberben a fővárosban. A V. K. M. a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének Elnöksége segítségével szervezte a felszabadulás után első alkalommal tartott elvi jelentőségű tanácskozást. Az értekezleteken részt vettek a politikai pártok, egyesületek, a szakszervezetek és az egyházak képviselői.

* A dolgozat része egy átfogóbb tanulmánynak, amely a témát 1945—1950 között elemzi.

Csanád, Csongrád, Bács-Bodrog és Békés megye részére 1945. augusztus 22—28. között tartották a tanácskozást Hódmezővásárhelyen. Bár a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete helyi vezetőségének kulcsszerepe volt a szervező munkában — javaslatot tett a tanerők, a politikai pártok és a pedagógus szakszervezet vezetői közül a küldöttek személyére —, Szegeden az Iskolán kívüli Népművelési Bizottsággal, elsősorban ADÁNYI ISTVÁN megbízott népművelési titkárral közösen végezték az előkészítő munkát. Szegedről négy tanerő vett részt a hódmezővásárhelyi értekezleten: VESZELOVSKY LÁSZLÓ igazgató-tanfelügyelő, aki 26 évig tanított tanyán, ADÁNYI ISTVÁN megbízott népművelési titkár, aki 16 évig volt tanyai tanító, valamint két fiatal tanítónőt jelöltek, KOVÁCS EMMÁT és KOPASZ AMÁLIÁT. Mind a négyen a Szociáldemokrata Párt tagjai voltak. A küldöttek közül VESZELOVSKY LÁSZLÓ: A magyarság lelki alkata, ADÁNYI ISTVÁN: A magyar nép az irodalomban címen előadást is tartottak a tanfolyamon.²

A tájértekezleteket követően, 1945. október 26—27—28-án rendezte meg a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az országos tanácskozást Budapesten. A háromnapos eszmecsere a rossz közlekedési viszonyok ellenére megjelent 20 vezető népművelő. A jegyzőkönyv tanúsága szerint Szeged népművelési vezetője nem volt jelen. A V. K. M. VI. Ügyosztálya részletes tájékoztatóban ismertette meg a távollevőkkel is a kultuszkormányzat állásfoglalását, és a népművelési tanácskozásnak irányt mutató mondanivalóját.

Jelen esetben nem felelt az országos tanácskozás ismertetése és értékelése, azonban néhány olyan gondolatát érdemes megemlíteni, amelyek a felszabadulás utáni első években bizonyos mértékig rányomták bélyegüket az iskolán kívüli népművelésre. Az egyik ilyen jellegű kérdés az elnevezés volt. Az írott források tanúsága szerint találkozunk az iskolán kívüli „népművelés”, olykor „népnevelés”, esetenként „közművelődés” kifejezéssel, ugyanakkor az 1945 októberi tanácskozást már a „szabadnevelési” vezetők számára tartották. A tanácskozáson felmerült az elnevezés tisztázásának a kérdése, és olyan elhatározásra jutottak, hogy szakítani kell a múlt rendszer által lejáratos népművelés kifejezéssel. Miután az iskolán kívüli nevelés e munkának a lényege, a régi „szabadoktatás” analógiájaként a „szabadnevelés” elnevezést fogadták el, s a V. K. M. által kinevezett vezető tisztségviselőt szabadművelődési felügyelőnek hívták. Ez az elnevezés fennmaradt a tanácsrendszer kialakításáig úgy, hogy az „iskolán kívüli népművelés” megjelölés továbbra is fennmaradt.

Ezen az értekezleten fogalmazták meg a V. K. M. képviselői az iskolán kívüli szabadnevelés társadalmi és hivatali szervezetének elkülönítését. Legmagasabb szintű társadalmi szervezetként alakult meg az Országos Szabadművelődési Tanács, amelynek összetételét, feladatát, hatáskörét a 12 000/1945. V. K. M. sz. r. tartalmazta. Az Országos Szabadművelődési Tanács a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, mint legfőbb hatóságnak tanácsadó szerveként funkcionált az iskolán kívüli szabadnevelés minden kérdésében. Az ország megyénként és törvényhatóságokként szabadművelődési kerületeket alkotott, s a rendelet szerint minden kerületben és törvényhatósági jogú városban szabadművelődési tanácsot kellett felállítani a társadalmi, állami és egyházi szervezetek képviselőiből.³

Kiemelten szerepelt az 1945 októberi tanácskozáson a társadalmi szervezetekkel való kapcsolatteremtés, elsősorban a pedagógus szakszervezettel, mivel az iskolán kívüli nevelőmunka a tanárok, általában a pedagógusok közül várta és várhatta a munkatársait.

Az országos tanácskozás mondanivalójának különös súlyt adott a továbbiakban, hogy az 1945 novemberében megalakult TILDY-kormányban KERESZTURY DEZSŐ irodalomtudós, író, az Eötvös Kollégium volt igazgatója kapta meg a vallás-

és közoktatásügyi tárcát. KERESZTURY DEZSŐ hivatalba lépése kapcsán nyilatkozott a Szabadnevelési Híradóban, s többek között hangsúlyozta: „... a széles tömegek politikai egyenjogúsításával együtt járjon azoknak kulturális egyenjogúsítása is. De nemcsak a műveltség jogát, hanem a műveltség lehetőségét is meg kell adnunk a magyar népnek.”⁴

Szegeden — s az egész országban — a TILDY-kormány megalakulásáig, tehát 1945 novemberéig az úgynevezett Iskolán kívüli Nevelési Bizottság szervezte-irányította az iskolán kívüli nevelést. A bizottság ügyvezető elnöke, NYÉKI FERENC tanterületi főfelügyelő, az ugyancsak megbízott népművelési titkárral, ADÁNYI ISTVÁN tanítóval 1945 októberében, de még az országos tanácskozás előtt, megfogalmazta az általános iskolák igazgatói számára a népművelés fő feladatait az 1945—1946-os tanévre. A nevelés egyes területeinek megfelelően előadások szervezését ajánlotta. Ennél gyakorlatiasabb javaslata volt a különböző, a szükségletek által is diktált tanfolyamok — fonás, szövés, kötés, stb. — megindítása a háziipar keretén belül.⁵ A népművelés feladata volt a műkedvelő előadások, ünnepélyek, műsoros estek, kultúrdélutánok szervezése is. Az iskolán kívüli népművelés feladatainak az elvégzését — a folytonosság jegyében — főleg az értelmiségtől kellett várni: tanító, tanár, pap, orvos, jegyző, mérnök, ügyvéd, védőnő, esetenként egy-egy tekintélyes gazdaember.⁶

1945 novemberétől Szeged törvényhatósági területén, de elsősorban a városban irányítottabbá, tervszerűbbé kezdett válni az iskolán kívüli népművelés. 1945 novemberében a vallás- és közoktatásügyi miniszter Szeged szabadművelődési kerület vezetőjévé Dr. MADÁCSY LÁSZLÓ gimnáziumi tanárt, és mellé a szabadművelődési titkári teendőket ellátására ADÁNYI ISTVÁN szatymazi állami tanítót nevezte ki az 1945—1946-os tanévre.⁷ Az igazoló bizottság mindkettőjüket egyhangúlag igazolta, ez feltetele volt a megbízatásuknak.⁸ Kinevezésükkel egyidejűleg megszűnt az Iskolán kívüli Nevelési Bizottság.

Dr. MADÁCSY LÁSZLÓ Szeged kulturális életében ismert, széles látókörű, agilis, szuggesztív személyiség volt. Kapcsolatai voltak nemcsak a pedagógusok, hanem az egyetemi oktatók, professzorok körében is. ADÁNYI ISTVÁN viszont sokéves tanyai tapasztalattal rendelkezett. Erre a tapasztalatra nagy szükség volt, hiszen a szegedi szabadművelődési kerület a városon kívül magában foglalta Szeged egész közigazgatási területét, vagyis a két tanyaközpontot: Alsótanyát (Átokháza, Csorva, Domaszék, Feketeszél, Királyhalom, Mórahalom, Nagyszéksós, Zákány, Röske-Szentmihálytelek) és Felsőtanyát (Balástya, Csengele, Fehértó, Gajgonya, Őszeszék, Szatymaz).⁹ A közbiztonság hiánya és a rossz közlekedési viszonyok miatt rendkívül nehéz volt a kapcsolatfelvétel a tanyai, de még a külterületi iskolaigazgatókkal is. 20—30 km-es távolságra két napig kellett utazni a tanyai vasúttal, szállást sehol sem tudtak biztosítani. Röske például mindössze 12 km távolságra van Szegedtől, de 1945 őszén, s még egy ideig — tömegközlekedési eszközök hiányában — általában gyalog juthatott ki a szabadművelődési felügyelő, a titkár vagy valamelyik tanfolyam, rendezvény előadója, számolva a megtámadás és levetkőztetés veszélyével is.

A szabadművelődési felügyelőnek meg kellett tartania a folytonosságot a már megszervezett, illetve áthagyományozódott iskolán kívüli nevelőmunkával, miközben a megváltozott társadalmi-politikai körülményeknek megfelelően tovább is kellett lépnie. MADÁCSY LÁSZLÓ megbízatása után — a minisztériumi előírásokhoz híven — felkereste mindazokat a személyeket, akik hivatali beosztásuknál vagy társadalmi, politikai, kulturális és tudományos tevékenységüknél fogva fontosak voltak a szabadművelődés irányításában.¹⁰ A miniszternek küldött, ezentúl rendszeressé váló

havi jelentéseiből kitűnik, hogy az állami, társadalmi, politikai és egyházi szervezetek vezetői túlnyomó többségben készséget mutattak az együttműködésre.

A szabadművelődés legfőbb feladatát 1945—1946-ban a következő teendők határozták meg Szegeden:

1. A népkönyvtárak újjászervezése
2. A pedagógusok foglalkoztatása a téli iskolai szünetben
3. Szabadművelődési tanácsok megalakítása
4. Tanfolyamok
5. Ismeretterjesztő előadások, munkásfőiskolák, parasztfőiskolák szervezése

1. A népkönyvtárak újjászervezése

A háború következtében a népkönyvtárak nagy károkat szenvedtek: egyrésztük elpusztult vagy különböző nagyságú károkat szenvedett, sok könyvet széthordtak, és mindegyikben volt selejtezni való.

A népkönyvtárakra fontos szerep várt az iskolán kívüli népművelésben, újjászervezésüket minél hamarabb meg kellett kezdeni. A V. K. M. népművelési osztálya első lépésként az egy községben működő különböző könyvtárak összevonását javasolta abban az esetben, ha azokban külön-külön jelentős anyagi károk keletkeztek, s újjászervezésük nem lett volna gazdaságos. A gazdátlanul maradt könyvtárak, könyvtártörödékek, esetleg egész könyvtárak is a népkönyvtárak tulajdonába kerültek.

A népkönyvtárak fejlesztésében az anyagi eszközök korlátozott lehetőségei miatt számítani kellett a társadalom öntevékenységére, de elsősorban az iskolán kívüli népművelés rendezvényeinek — kultúrmasorok előadások, összejövetelek — bevételeiből kellett a könyvtárfejlesztést megoldani. A népkönyvtárak rendbehozatalával párhuzamosan el kellett végezni a fasiszta sajtótermékek selejtezését.¹¹ Szeged törvényhatósági területén 1945 decemberéig 38 tanyai népkönyvtárban végezték el a selejtezést. A Szeged belterületén levő könyvtárakban is megkezdtek 1945 őszen a selejtezést, amelynek során ekkor 668 db könyvet szolgáltatott be a politikai rendőrségnek.¹² A könyvek politikai selejtezése természetesen ezzel nem fejeződött be. A városi könyvtárakban is jelentős volt a hiány a háborús években. Ugyanakkor néhány könyvtár állománya valamelyik demokratikus szervezet tulajdonába ment át, pl. a Kecskéstelepi Polgári Kör 702 kötetes könyvtára a MADISZ szervezetének a tulajdonába került.¹³

A városi könyvtárak közül a Somogyi Könyvtár helyzete volt a legjobb, állománya magán és egyesületi könyvtárakkal is gyarapodott. 1945—1946 telén 30 személy befogadására alkalmas olvasótermet fűteni is tudott, ami abban az időben nagyon jelentős volt.¹⁴

A V. K. M. a nehéz anyagi körülmények mellett 1946 tavaszán 600 db könyvet tudott juttatni Szeged népkönyvtárainak. A népkönyvtárak állományuk gyarapítására magyar klasszikus irodalmat, mesekönyveket és gazdasági szakkönyveket — angóranylú tenyésztése, méhészet, gyümölcsstermesztés, stb. — kerestek. Pl. a rúzsajárás könyvtárban az utóbbiak voltak a legolvasottabbak.¹⁵ A minisztérium gondoskodott a népművelési hivatal kézikönyvtárának felújításáról is néhány tucat könyvvel, és hasonló módon az iskolák számára is biztosított könyveket a szabadművelődési előadások felhasználása végett.¹⁶

1946 tavaszán a V. K. M. a saját tulajdonában levő népkönyvtárakat a helyi szabadművelődési tanácsok gondozásába adta. Ez után a tanácsoknak kellett gondozniuk a népkönyvtárakat, biztosítani a fenntartásukat és gondoskodni a gyarapításukról a helyi szabadművelődési ügyvezetővel együttműködve.¹⁷

2. Pedagógusok foglalkoztatása a téli iskolai szünet alatt

A V. K. M. 1945 novemberében elrendelte, hogy a városi pedagógusok, akik a szénhiány miatt meghosszabbodott téli szünetben, 1946 január—február hónapban, iskoláikban nem taníthattak, falvakban, kisebb településeken vegyenek részt a népművelési munkában. Az önkéntesen jelentkező pedagógusok munkájukért fizetést nem kaptak, azonban mint a falu vendégei, szállás és ellátás fejében dolgoztak: előadásokat tartottak, tanfolyamokat szerveztek és vezettek, bekapcsolódtak a Földművelésügyi Minisztérium által szervezett gazdatanfolyamokba, a téli szünet miatt otthon maradt tanulókat oktatták, részt vettek a népkönyvtárak újjászervezésében, s végezték a helyi körülmények alapján lehetséges népművelői feladatokat.

Szegeden viszonylag nehezen bontakozott ki a tanárok téli foglalkoztatása a város törvényhatósági területén, annak ellenére, hogy MADÁCSY LÁSZLÓ a tankerületi főigazgatósággal együtt széleskörű szervező munkát végzett a siker érdekében. A tanyaközpontok tantestületén kívül számított a plébánosok közreműködésére is.¹⁸ Szeged tanyaközpontjai azonban nem tudták vállalni a tanárok teljes ellátását. A két tanyaközpont közül Szeged-Felsőközpont kizárólag nyelvszakos tanárokat akart fogadni, Szeged-Alsóközponton alig valamivel volt más a helyzet, pedig a területen közel 40 gimnáziumi és polgári iskolai tanuló lakott, akiknek a téli oktatása fontos lett volna, mégis mindössze 3—4 szülő vállalta egy hétre a tanárok ellátását.¹⁹ — Azonban nemcsak a tanyaközpontok vonakodtak a tanárok téli foglalkoztatásától, de a szegedi pedagógusok sem akarták vállalni a feladatot, az élet- és vagyonbiztonság hiányára hivatkozva, sem a családjukat, sem a lakásukat nem merték elhagyni.¹⁰

3. A szabadművelődési tanácsok megalakulása

Szegeden az első, vagyis ideiglenes Szabadművelődési Tanács megalakítására 1945. december 22-én került sor. A különböző szervezetek, amelyek a 12 100/1945. V. K. M. sz. r. alapján a Szabadművelődési Tanácsban képviselést kaptak, általában vezetőket küldtek a tanácsba: a Háziipari Felügyelőség KÁLMÁN JÁNOS háziipari felügyelőt, a Nemzeti Színház DR. ENYEDY KÁROLY dramaturgot, az Orvosok Szabad Szakszervezete DR. TÖRÖK GÁBOR főorvost, az Újságírók és Művészek Otthona GÁRDOS SÁNDOR ügyvezető elnököt, a csanádi püspök, DR. HALÁSZ PÁL kanonok-esperest, az Actio Catholica egyházmegyei igazgatóját.²¹

Az alakuló megbeszélésen nem vettek részt a politikai pártok és a pedagógus szakszervezet képviselői sem. Az első, ideiglenes tanács 1946 március végéig tevékenykedett, ugyanis a 720/1946. M. E. sz. r. ekkor végleges tanácsok kialakítását rendelte el, s ezzel egyidejűleg a kultuszminiszter KARÁCSONY SÁNDOR egyetemi tanárt bízta meg az Országos Szabadművelődési Tanács elnöki tisztének ellátásával.²²

Szegeden a Szabadművelődési Tanács végleges megalakulása 1946. május 3-án történt meg.²³ A Szabadművelődési Tanácsnak az összetételét az idézett rendelet pontosan meghatározta. Eszerint voltak a tanácsnak hivatalból tagjai, mégpedig a politikai pártok, az egyházak, a pedagógus szakszervezet, a Földmunkások és Kis-

birtokosok Országos Szövetsége, a Parasztszövetség, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, a Magyar Demokratikus Ifjúság Szövetsége, a város polgármestere, tisztifőorvosa, a főigazgató, a gazdasági felügyelő, az ipari felügyelő s a szociális felügyelő, vagyis 20 fő. A tanácsnak ezenkívül 18 úgynevezett kinevezett tagja volt: egyetemi, főiskolai, tanítóképzőintézeti s középiskolai tanárok, múzeumigazgató, újságíró, színházigazgató, városi tanácsnokok közül néhányan.²⁴

A 720/1946. M. E. sz. r. 2. paragrafus 4/a és b pontja alapján még kiegészítették a Szabadművelődési Tanácsot 29 tudományos, kulturális és ismeretterjesztő intézmény, egyesület, újság, mozi stb. képviselőjével, valamint 11 jeles művész és tudós megválasztásával. Ez utóbbiakat név szerint is felsoroljuk: DR. NAGY ZOLTÁN egyetemi tanár, DR. DOROGI IMRE gimnáziumi tanár, DR. MARTONY JÁNOS egyetemi tanár, DR. ANTALFFY GYÖRGY h. polgármester, DR. CSERZY MIHÁLY iparkamarai titkár, DR. BIBÓ ISTVÁN egyetemi tanár, WINKLER LÁSZLÓ festőművész, KOPASZ MÁRTA iparművész, DR. SOMOGYI JÓZSEF főiskolai tanár, SOMOGYI IMRE gazdasági tanácsnok, ROZSOS ANTAL.²⁵

A Szabadművelődési Tanács túlzottan magas létszáma — összesen 78 fő! — és összetétele eleve magában foglalta működésének ellentmondásosságát; a tartalmi munka sokszínűsége mellett a kevésbé hatékony operatív irányítást is.

A szegedi Szabadművelődési Tanács megalakulása után szerveződtek meg a helyi szabadművelődési tanácsok. A szabadművelődési felügyelő és munkatársai, a tanyai iskolaigazgatók, mint a szabadművelődési tanácsoknak a rendelet értelmében levő tagjai segítségével készítették elő a helyi tanácsok megalakulását. Például Szeged-Röszkén 1946. május 26-án alakult meg a Szabadművelődési Helyi Tanács: PATAKI ISTVÁN iskolaigazgató, BORIS ISTVÁN plébános, BÍRÓ ANTAL gazdaképző iskolai igazgató, TANÁCS VINCE a Független Kisgazdapárt képviselője, VASTAG PÁL a Szociáldemokrata Párt képviselője és HEIM MÁRIA tanítónő képviselője. Az ügyvezető tisztségre BORIS ISTVÁN plébánost választották.²⁶ A helyi társadalmi-politikai élet szélesebb képviselőjét mutatta a csengelei és a szatymazi helyi Szabadművelődési Tanács összetétele.²⁷ A koalíciós pártok, az ifjúsági és egyéb szervezetek, a közigazgatás, az iskolák is jelentős számban képviseltették magukat benne.²⁸

4. Tanfolyamok

1945—1946 folyamán Szeged törvényhatósági területén az iskolán kívüli nevelésben jelentős helyet foglaltak el a különböző tanfolyamok és ismeretterjesztő előadások. A szabadművelődési felügyelő — a Szabadművelődési Tanáccsal együtt — hármas feladatot látott el, attól függően, hogy a tanfolyamokat, illetve előadássorozatokat melyik társadalmi, politikai vagy egyéb szervezet hozta létre: 1. A Szabadművelődési Tanács vagy a szabadművelődési felügyelő által szervezett rendezvényekért minden területen — szervezés, irányítás, anyagi — dologi felelősség, stb. — a szabadművelődés tisztségviselői feleltek; 2. A társmiszteriumokkal — Iparügyi Minisztérium, Földművelésügyi Minisztérium stb. — közösen rendezett tanfolyam szervezésében, oktatásban együttműködött a szabadművelődési felügyelő; 3. A szabadművelődés feladata volt minden iskolán kívüli kulturális, nevelő tevékenység figyelemmel kísérése, pl. az egyetem által szervezett Szabadegyetem előadásai vagy az egyházközségek által végzett hasonló tevékenység. Ez a csoportosítás azonban nem volt eleve meghatározott, ugyanis a különböző szervezésű tanfolyamok, előadások sok esetben fedték egymást, ugyanazok voltak az előadók, anyagi támogatást viszont a szabadművelő-

dési felügyelő biztosított a nem saját szervezésű tanfolyamok előadóinak is. A továbbiakban a szervezés eredetétől függetlenül jelezzük azokat a tanfolyamokat, amelyek 1945—1946-ban Szegeden és környékén (Szeged közigazgatási területén) működtek.

Háziipari tanfolyamok

A háziipari tanfolyamok szervezését a rendkívül rossz gazdasági viszonyok is meghatározták. Ezek a tanfolyamok gyakran helyi kezdeményezésre, az iskolaigazgatók közreműködésével, illetve a Háziipari Felügyelőség gondozásában szerveződtek.

1945 első felében már működött egy féléves kötőtanfolyam a Klébelsberg-telepi általános iskolában 22 fő részvételével. A tanfolyamot a helybeli tanítónő vezette.²⁹ 1946 őszén hat tanyaközpontban szerveztek egyhónapos kötőtanfolyamot: Szeged-Zákányban, Szeged-Csorva három iskolájában, Szeged-Lengyelkápólnán, Szeged-Átokházán.³⁰

Szeged-Királyhalmán a tanyai lakosság szövőtanfolyamon sajátíthatta el a birkaagyapjú és a kender feldolgozását zsák, ponyva és pokróc készítésére.³¹ A nyolchetes kenderfeldolgozó tanfolyamok számára MADÁCSY LÁSZLÓ még a nyeresanyag beszerzéséhez is segítséget nyújtott, ugyanis BERKOVICS JENŐ szegedi kendernagykereskedővel 500 kg kenderfonal szállításáról gondoskodott.³² A nagyszéksői iskolában kosár- és gyapjúfonó tanfolyam működött 1946 első felében,³³ Szegeden ugyanekkor kenderszőnyeg-készítési tanfolyamot tartottak.³⁴

A háziipari tanfolyamokat a Háziipari Felügyelőség jóváhagyásával és felügyeletével kellett szervezni. E tanfolyamok létrehozásában, kezdeményezésében az iskolaigazgatók, illetve a tanfolyamokat vezető tanítónők mellett az őket irányító szabadművelődési felügyelők is jelentős munkát végeztek.³⁵

Gazdasági tanfolyamok

A Földművelésügyi Minisztérium 1945 novemberében az ország 500 községében háromhónapos gazdasági tanfolyamot szervezett. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal történt megállapodás alapján a szabadművelődés helyi irányítói 30 órás közműveltségi előadássorozattal egészítették ki a gazdasági tanfolyam anyagát. A közműveltségi előadásokkal a szabadművelődés három nevelési célt fogalmazott meg: 1. A magyar közösségi tudat élesztését és erősítését; 2. Tájékoztatást a társadalmi és állami élet törvényszerűségeiről; 3. Szellemi üdülést, kedélyápolást és ízlésfejlesztést. A közműveltségi előadások tananyagát a V. K. M. határozta meg a történelem, irodalom, néprajz, társadalomismeret és alkotmánytan témáiból.³⁶

Szeged gazdasági felügyelője 1946 őszén hét téli gazdasági tanfolyamot tervezett: Baktón, Várostanyán, Szentmihálytelken, Alsóközponton, Csengelén, Ruzsajáráson és Felsőközponton.³⁷

5. Ismeretterjesztő előadások; munkásfőiskolák, parasztfőiskolák

Az iskolán kívüli népművelés vezetése 1945 után megkezdte Szegeden az ismeretterjesztő előadások szervezését. Az iskolaigazgatóknak, mint e munka kulcs-szereplőinek a figyelmét három tárgykörre irányította. 1. Egészségügyi kérdések:

csecsemőgondozás, a gyermekek egészségügyi nevelése, tuberkulózis, nemi betegségek, szembetegségek, stb. 2. Házi szabás-varrás, őszi munkák a kertben, háziállatok gondozása, méhészet, nyúltenyésztés stb. 3. Irodalmi nevelés: nagy magyar írók, költők iránti érdeklődés felkeltése, aktuális társadalmi kérdések, régi szegedi népdalok, magyar drámák bemutatása parasztfiatalokkal, stb. 1946-tól az ismeretterjesztő előadások tanfolyam jellegét öltötték. Ilyen volt a Szülők Iskolája, a Nevelők Szemináriuma, szabadegyetemek, a Munkásfőiskola és a Parasztfőiskola, valamint itt kell említést tenni azokról az előadás-sorozatokról is, amelyeket más szervezetek hoztak létre, de amelyeket a szabadművelődésnek figyelemmel kellett kísérnie.³⁸

Szülők Iskolája

A Szabadművelődési Tanács irányításával 1946 februárjában Szülők Iskolája címen előadás-sorozatot indítottak Szegeden. Az előadások témáit az előadók személyének a megjelölésével a szabadművelődési felügyelőnek fel kellett terjesztenie a V. K. M.-hez. A szülők az iskolákon keresztül és a sajtóból értesültek a rendezvényről, amelynek a látogatása természetesen díjtalan volt. Az előadásokat általában egyetemi oktatók, esetenként egyetemi professzorok tartották, pl. DR. BOGNÁR CECIL egyetemi tanár: Gyermekek és a könyv, DR. RÉVAY JÓZSEF piarista tanár: Demokratikus nevelés, DR. LÁSZLÓ PÁL egyetemi tanársegéd: A növendékek táplálkozása az írásos körülmények mellett.³⁹ A Szülők Iskolájának jó hírnevet szereztek az előadók, az előadásokon nem egyszer „telt ház” volt, kb. 300 hallgatóval. A szabadművelődés egyik legnagyobb eredménye 1946 tavaszán ez a művelődési forma volt.⁴⁰ Napjaink ilyen jellegű problémáit ismerve, meggondolandó lenne ennek a formának a jelen viszonyokhoz alkalmazott felújítása.

Nevelők Szemináriuma

A Nevelők Szemináriumát a szabadművelődési felügyelő szervezte a főigazgatóval és a tanfelügyelővel, valamint a különböző középiskolák igazgatóival együttműködve. A Nevelők Szemináriumának tematikájához is szükséges volt a V. K. M. hozzájárulása.⁴¹ A rendezvényt 1946. április és május folyamán tartották, jeles előadók közreműködésével: JANSON VILMOS tankerületi főigazgató: Nevelő és közösség, STRAUB F. BRÚNÓ egyetemi tanár: A tudomány a társadalom szolgálatában, ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS főiskolai tanár: A Duna-medence problémái, RÉVAY JÓZSEF piarista tanár: Demokratikus nevelés, KRATOFILL DEZSŐ gyak. polg. isk. igazgató: A nyugati államok nevelési rendszere, TAKÁCS BÉLA tanítóképző-intézeti igazgató: A XIX. sz. ipari társadalmá, JUHÁSZ ANTAL gimnáziumi tanár: Az általános iskola 8 hónapja, HALASY NAGY JÓZSEF egyetemi tanár: Az önnevelés problémái címen tartottak a szülők számára előadást.⁴²

A Pedagógusok Szabad Szakszervezete nem támogatta ezt a továbbképzési formát, mert ekkor még elegendőnek tartotta a saját szervezetén belüli ilyen tevékenységet.⁴³

Szabadegyetemek

A szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara és a város szabadművelődési felügyelőssége 1946. január 21-től március végéig szabadegyetemet indított Szeged tudományok iránt érdeklődő közönsége részére. Az előadások helye az Ipar-kamara fűtött terme, ideje pedig minden kedden és pénteken 5—7-ig volt. A belépés ott is díjtalan volt.⁴⁴ Tíz témából hirdettek előadást, amelyeket egyetemi és főiskolai tanárok tartottak a következő témákból: HALASY NAGY JÓZSEF: A magunk nevelése, KOLTAY-KASTNER JENŐ: Örök versek, örök szépségek, BIBÓ ISTVÁN: Bevezetés a szociológiába, HALASY NAGY JÓZSEF: A világmagyarázat nagy áramlásai, BOGNÁR CECIL: Mai lelkiismeret, BARTUCZ LAJOS: „Ismerd meg tenmagadat!” Bevezetés az embertanba, KANYÓ BÉLA: Civilizáció és egészség, NAGY ZOLTÁN: Modern művészeti stílusok, SZEGHY ENDRE: Népdal és magyar lélek, PRINCZ GYULA: Föld és állam, STRAUB BRÚNÓ: Anyag és élet.⁴⁵

Megemléltendő még a Szegedi Egyetem Barátainak Egyesülete által szervezett 1946. április 2-től május 5-ig hirdetett szabadegyeteme, ugyancsak 10 témából. Valamennyi előadás Szeged történeti, földrajzi, oktatási, kulturális, irodalmi, néprajzi stb. kérdéseivel foglalkozott.⁴⁶

Szabadművelődési tevékenység az egyházközségekben

A szabadművelődési felügyelőnek figyelemmel kellett kísérnie az egyházközségekben folyó szabadművelődési tevékenységet is. Szeged belterületén hét római katolikus egyházközség működött, ezek számára az Actio Catholica kulturális bizottsága dolgozott ki előadás-sorozatból álló programot. Az előadások szervezéséről az egyházközségek maguk gondoskodtak. Munkájukat megkönnyítette, hogy valamennyi egyházközség rendelkezett saját kultúrteremmel. A 12 témából álló előadásorozatot Családi délután összefoglaló címmel rendszeresen, hetenként más-más egyházközségben tartották.⁴⁷

Az Actio Catholica 26 előadásból álló szabadegyetemet is szervezett fiatal értelmiségiek számára 1946 március és április folyamán. A szabadművelődési előadásokat az egyházi szervezeteken belül általában pedagógusok és egyetemi tanárok tartották.⁴⁸

Parasztfőiskolák, munkásfőiskolák

A magyarországi népfőiskolák az 1920-as évektől kezdve a népművelés jelentős területét alkották. Szegeden is volt ennek hagyománya, az első népfőiskolát a Szegedi Egyetem diákszervezete hozta létre 1942 tavaszán.⁴⁹

A Nemzeti Parasztpárt Szegeden (Felsőváros, tanyaközpontok) 1946 januárjában parasztiskolát szervezett. A Szabadművelődési Tanács támogatta az iskola megszervezését, és alkalmas előadókkal segítette a munkáját.⁵⁰ A parasztiskola tananyaga a következő témákat foglalta magában: 1. Társadalom — történelem — politika, 2. Szabad magyarból röghöz kötött jobbágy, 3. Európa a haladás bölcsője, 4. A nemesek igája alatt, 5. Forradalmak és felfedezések, 6. Urak kiegyezése — parasztság elnyomása, 7. Hódító hatalmak és az első világháború, 8. A huszonöt éves ellenforradalom, 9. Forradalmak, ellenforradalmak, faszizmus, 10. A magyar parasztság mai helyzete, 11. Új paraszti életforma felé.⁵¹

A Szabadművelődési Tanács szervezésében — DR. CSERZY MIHÁLY ÉS PLESKÓ ANDRÁS iparkamarai titkárok közreműködésével⁵² — 1946. január 15-én munkásfőiskola kezdte meg működését Szegeden.⁵³ Célul a magasabb fokú művelődés terjesztését fogalmazta meg, hangsúlyozva: a magyar demokráciának tartalmat, bensőséget csak általános műveltség adhat; szociálisan gondolkodni és cselekedni csak a kiművelt fő képes. A munkásfőiskolán a következő témákból tartottak előadást egyetemi és főiskolai tanárok: Miképp fedezte fel az ember önmagát?, Az emberi lény rejtélye, A társadalmi formák története, Társadalom és elmebetegség, A szociális művészet, A magyar népdal, A munkás egészségvédelme, Tömegek lélektana, A Dunavölgy jelene és jövője, Társadalom és tudomány.⁵⁴

Az első előadáson, amelyet az Iparkamara „fűtött nagy termében” tartottak, a tanfolyam jelentőségét emelte, hogy a megnyitót DR. PÁLFFY GYÖRGY főispán tartotta. Beszédében kiemelte, hogy a munkásfőiskolával a magyar demokráciát akarják szolgálni, amelynek nagy szüksége van szociálisan gondolkodó és cselekvő emberekre. „A mi múltunk a szép szavak országa volt — hangsúlyozta —, s ennek a világnak talmi csillogásában elvesztettük a valóság útját, mert hiányzott belőlünk a tudás adta öntudat és a jogos bírálat merészsége.”⁵⁵ Ezen az előadáson 200 fő volt jelen. A siker érdekében a helyi sajtóval, az üzemi bizottságokkal, a szakszervezetekkel és a gyárakkal vették fel a kapcsolatot a szervezők.⁵⁶

A munkás- és parasztfiatalok művelődésének felkarolása 1946 nyarától, a NÉKOSZ-mozgalom kibontakozásával vált országos üggyé, de már kívül a szabadnevelés tevékenységén.

Összegezés helyett inkább csak néhány gondolat felvetésével fejeznék be mindazt, amit Szegeden és a város tanyavilágában a felszabadulást követő egy-két évben a szabadművelődésről írtunk. Az iskolán kívüli „szabadnevelés” irányítottan, széleskörűen, s a vezetés részéről nagy lendülettel bontakozott ki. A szabadnevelés gerincét képező ismeretterjesztés eszmei tartalma, de szervezése is vegyes, heterogén. Ez a koalíciós időszakban érthető. Majd csak 1950-től, a tanácsok megalakulásától válik egységessé a szervezés mellett az eszmeiség is.

Jegyzetek

1. GOMBOS FERENC vallás- és közoktatásügyi miniszteri tanácsos nyilatkozata a magyar népművelés feladatairól. Szabadnevelési Híradó, 1945. október 25.
2. Csongrád Megyei Levéltár — továbbiakban: Cs. M. L. —, XXIV. 505. f., 8/1945.
3. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok, a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete, az egyházak, a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a Munkás Kultúr-szövetség egy-egy képviselője, az alispán, a törvényhatósági jogú városokban a polgármester, a tisztifőorvos, a tanfelügyelő, a gazdasági felügyelő, az ipari felügyelő, a háziipari felügyelő és a szociális felügyelő hivatalból volt tagja a Szabadművelődési Tanácsnak. A tanácsot a megalakulás után ki kellett egészíteni a kerület szabadművelődési tanács által megjelölt, a kerületben jelentős kulturális munkát végző társadalmi, tudománycs, irodalmi, művészeti, ifjúsági egyesületek, illetve más szervezetek egy-egy képviselőjével. A tanácsokat háromévenként újítták meg. Magyar Közlöny, 1946. január 24.
4. Szabadművelődési Híradó, 1945. november 25. KERESZTÚRY DEZSŐ nyilatkozata.
5. A terv általánosan jelölte meg a nevelés fő területeit a következőkben: 1. Erkölcsi nevelés; 2. Nemzeti szellem nevelése; 3. Egészségügyi nevelés; 4. Családi életünk, a magyar család; 5. Milyen szellem uralkodik a magyar családban; 6. A nők egyenjogúsága; 7. A szociális gyermek-gondozás; 8. Szociális nevelés felnőtteknek. Cs. M. L., XXIV. 505. f., 80/1945.
6. Uo., 80/1945—46.
7. Uo., 162/1945.
8. Uo., 182/1945.
9. Magyar Statisztikai Közlemények, Népszámlálás, 1930. II. kötet, 86. o.

10. Felkereste a főispánt, a polgármestert, az egyházak vezetőit, a politikai pártok kulturális munkájának felelőseit, az Iparkamara titkárát, az MNDSZ, a MADISZ vezetőit, a háziipari felügyelőt, a gazdasági felügyelőt, a műzeumigazgatót, a tanfelügyelőt, a főigazgatót, az egyetemi ifjúsági vezetőket, a Pedagógusok Szabad Szakszervezetének titkárát, kapcsolatba lépett a tanyai iskolaigazgatókkal. Cs. M. L., XXIV. 505. f., 255/1946. — (Itt kívánjuk megjegyezni, hogy az 1946. évi januári levéltári anyag nem 1-es sorszámmal kezdődik, hanem folytatódik az 1945. december 31-i sorszámtól.)
11. A Magyar Közlöny 1945. évi 54. és 59. számában ismertette a miniszterelnökség által összeállított fasiszta és fasiszta szellemű könyvjegyzéket, a Faust Könyvkiadó is megjelentette a tiltott könyvek jegyzékét. Cs. M. L., XXIV. 505. f., 165/1946.
12. Uo., 188/1946.
13. Uo., 45/1945.
14. Uo., 148/1945.
15. Uo., 14/1946.
16. Uo., 257—266/1946.
17. Uo., 67/1946.
18. Uo., 200/1945.
19. Uo., 216/1945.
20. Uo., 170/1945.
21. Uo., 15/1946.
22. Uo., 184/1946.
23. Uo., 56/1946.
24. Uo., 71/1946.
25. Uo., 56/1946.
26. Uo., 164/1946.
27. Uo., 119/1946., 178/1946.
28. A csengelei Szabadművelődési Tanács tagjai voltak: Ügyvezető elnök: DR. BENKE LÁSZLÓ közigazgatási vezető, könyvtáros, pénztáros: BALOGH ISTVÁN közigazgatási írnok. Tagok: BALOGH JENŐ plébános, DR. MAGYAR DEZSŐ városi orvos, KOZÁRY GYULA körzetigazgató (MKP), SZABÓ MIHÁLY gazda (FKGP), HÖHN JÓZSEF malmos (NPP), MAGONY JÓZSEF gazdaiifjú (SZDP), HARGITAI IMRE állami tanító, TURI IMRE gazda (MADISZ).
Meghívottak: SZAUER ERZSÉBET és SZILÁGYI MÁRTA állami tanítók. Cs. M. L. XXIV. 505. f., 119/1946.
29. Uo., 27/1945.
30. Uo., 430/1946.
31. Uo., 202/1945.
32. Uo., 38/1946.
33. Uo., 61/1946.
34. Uo., 68/1946.
35. Uo., 114/1946.
36. V. K. M. 70 235/1945. V1. a.
37. Cs. M. L. XXIV. 505. f., 254/1946.
38. Cs. M. L. XXIV. 506. f., 188/1945.
39. Cs. M. L. XXIV. 505. f., 119/1946., 196/1946.
40. Uo., 128/1946.
41. Uo., 2/1946.
42. Uo., 202/1946.
43. Uo., 23/1946.
44. Cs. M. L. XXIV. 506. f., 43/1947.
45. Uo., 1/1947.
46. Cs. M. L. XXIV. 505. f., 179/1946.
47. Cs. M. L. XXIV. 506. f., 65/1946.
48. Uo., 65/1946.
49. H. SAS JUDIT: Népfőiskolák, gazdakörök, olvasókörök (Fél évszázad két évtizede 1930—1950. Művelődéstörténeti szemelvénygyűjtemény, szerk.: H. Kovács Éva, Múzsák Közművelődési Kiadó, 1986. 63. o.)
50. Cs. M. L. XXIV. 505. f., 58/1946.
51. Uo., 47/1946.
52. Uo., 58/1946.
53. Uo., 255/1946.
54. Uo., 48/1946.
55. Uo., 41/1946.
56. Uo., 58/1946.

**BEITRÄGE ZUR ENTFALTUNG DER VOLKSBILDUNG
AUSSERHALB DER SCHULE IN SZEGED NACH BEFREIUNG
DES LANDES (1945—1946)**

ANNA GALGÓCZI

Die mit der Befreiung des Landes verbundene politische Wendung hat für das Volk die Möglichkeit zur Kultur geschaffen. Auf Grund der Zielsetzungen und der Leitung des Ministeriums für Religion und Volksbildung entfalteten sich die Landes- und Gebietsorganisationen der Volksbildung ausserhalb der Schule.

In der Arbeit werden die Szegeder Beziehungen des Themas zum angekündigten Zeitpunkt untersucht.

**К ВОПРОСУ О РАСЦВЕТЕ ВНЕШКОЛЬНОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ
В СЕГЕДЕ В ПЕРИОД ПОСЛЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ
(1945—1946 гг.)**

АННА ГАЛГОЦИ

Политический переворот, сопровождавшийся с периодом освобождения, открыл народу возможности для культурного образования. На основе целевых установок и руководства Министерства по делам религии и народного просвещения начали функционировать государственные и местные организации по вопросам внешкольного просвещения.

Наша работа исследует проблему в рамках г. Сегеда в данный период.